

A finnugristák kölcsönös segítségnyújtásának és együttműködésének eredményei – mindannyiunk közös tulajdona

A jubileumi ünnepegeknek – hasonlóan ehhez, melyben nagy örömünkre mi is részt vehetünk – van egy nagyszerű tulajdonsága: minél régebb óta ünneplünk, annál több lehetőség nyílik arra, hogy – mintegy madártávlatból – áttekintsük a kutatók előző nemzedékeinek tetteit, érdemeik szerint értékeljük hozzájárulásukat a tudomány fejlődéséhez. Ez a gondolat indított bennünket arra, hogy tanszékünk magalakulásának és fejlődésének bemutatásán keresztül röviden elgondolkodjunk a finnugristák kölcsönös segítségnyújtásának és együttműködésének kérdéséről.

A mi tanszékünk az ünnepelthez képest viszonylag fiatalnak számít. 1925-ös megalakulásával az első olyan tudományos-oktató központ volt a Szovjetunióban, ahol magasan kvalifikált szakembereket képeztek a finnugor nyelveket beszélők diákokból, és ahol egyúttal tervszerű tudományos kutatómunka is folyt.

A tanszék vezetője megalapításának pillanatától 1949-ig D. V. Bubrih volt, a kiváló filológus, aki a Sahmatov akadémikus nevével fémjelzett, a szláv nyelvek összehasonlító-történeti tanulmányozásával foglalkozó iskolához tartozott. A tanszéken nagy lendülettel láttak a munka megszervezéséhez: az 1927 és 1930 között a mordvinokhoz, udmurtokhoz és karjalaiakhoz indított expedícióknak köszönhetően nemcsak a karjalai és mordvin (erza és moksa) nyelvjárási atlaszhoz gyűlt össze terjedelmes anyag, hanem új megvilágításba került ezen nyelvek történeti fonetikájának és morfológiájának néhány kérdése is.

A tanszéken töltött idő alatt írta meg Bubrih alapvető műveit a finn, udmurt, komi, erza, karjalai és más nyelvek különböző problémáiról.¹ Bár a kutató némely tétele és hipotézise a későbbiekben módosításra szorult, kétségt kívül kiemelkedő szerepet játszott a hazai finnugrisztika megszervezésében.

E munka összegzésére 1947-ben Leningrádban került sor az első össz-szövetségi konferencián, amelyen a finnugor köztársaságokból és nemzetiségi körzetekből, Moszkvából, Leningrádból, Szaratovból, Rigából érkezett tudósok több mint 50 nyelvészeti és néprajzi tárgyú, illetve a finnugor népek történelmével foglalkozó előadást tartottak. Ez a konferencia sok későbbi finnugor tematikájú tudományos fórumnak, időszaki gyűjtemények, majd finnugor nyelvészeti kérdésekkel foglalkozó folyóirat kiadásának rakta le az alapjait.

Nem maradhat említés nélkül, hogy a szovjet finnugrisztika első évtizedeiben számos karjalai, vepsze, mordvin, mari, komi és udmurt nyelvész a mi tanszékünkön szerzett tu-

¹ Csak Bubrih legjelentősebb műveit említjük:

- (1) *Историческая фонетика финского-суоми языка*. Петрозаводск 1948;
- (2) *Историческая фонетика удмуртского языка*. Ижевск 1948;
- (3) *Грамматика литературного коми языка*. Ленинград 1949;
- (4) *Историческая грамматика эрзянского языка*. Саранск 1953; *Историческая морфология финского языка*. Москва–Ленинград 1955.

dományos képesítést, valamennyien a finnugristák háború utáni nemzedékének vezető rétegéhez tartoztak.

Bubrih halála után 1950–1955-ig A. I. Popov professzor volt a tanszékvezető, aki a finnugor elemek megjelenését tanulmányozta az észak-oroszországi helynevekben, ezen kívül – többek között – az oroszban meghonosodott finnugor eredetű szavak etimológiája érdekelte.² 1955-től 1957-ig Je. A. Jakubinszkaja-Lemberg állt a tanszék élén, aki az észti és a mordvin nyelv néhány kérdésével foglalkozott.³ Több, mint 33 évig (1957-től 1991-ig) vezette a tanszékot Z. M. Dubrovina professzor. Tudományos érdeklődése középpontjában a finn nyelv szintaxisa, a karjalai nyelv különböző problémái, valamint az összehasonlító balti-finn és finnugor nyelvészet állt.⁴

² Többek között:

- (1) Топонимическое изучение Восточной Европы. Учен. зап. Ленингр. ун-та 1948, вып. 2. *Советское финно-угроведение*, I;
- (2) Топонимика Белозерского края. ио.
- (3) Материалы по топонимике Карелии. *Советское финно-угроведение* V. Петрозаводск 1949;
- (4) Из истории славяно-финно-угорских лексических связей. *Acta Linguistica*, V. 1–2. Budapest 1955;
- (5) *Географические названия* (Введение в топонимику). Москва–Ленинград 1965;
- (6) К вопросу о древнейших лексических связях между прибалтийскими финнами и славянами. *Советское финно-угроведение* 1972 № 2.

³ Legfontosabb munkái:

- (1) Происхождение форм комитатива и эссива в эстонском языке. *Язык и литература* VII. Ленинград 1931;
- (2) Из истории эстонского литературного языка XVII. в. *Советское языкознание* I. Ленинград 1935;
- (3) Местоимение третьего лица в эстонском языке. *Памяти акад. Л. В. Щербы*. ЛГУ, 1951;
- (4) Финно-угорская лексика в русских профессиональных диалектах. *Учен. зап. Ленингр. ун-та*, № 314. Ленинград 1962.

⁴ Legfontosabb munkái:

- (1) Об образовании вторичных падежей из послеложных конструкций в прибалтийско-финских языках. *Вестник ЛГУ*, 1956, № 14;
- (2) Синтаксические функции иллативной формы м-го инфинитива в финском языке. *Учен. зап. Ленингр. ун-та*, № 335. 1969;
- (3) Прибалтийско-финские элементы топонимике Ленинградской области. – ио.;
- (4) *Инфинитивы в финском языке*. Ленинград 1972;
- (5) Закон соотнесенности / *suhdesääntö* / и его значение для образования инфинитивных и причастных конструкций в финском языке. *Fenno-ugristica*. Труды по финно-угроведению, I. Учен. зап. Тартус. ун-та, Вып. 344. Тарту 1957;
- (6) Инфинитив и причастие как дополнительное ядро предикации в финском предложении. *Вопросы финно-угорской филологии*. Вып. 3. Ленинград 1977;
- (7) Сложноподчиненные предложения с временным придаточным финском языке: I–II. *Учен. зап. Тартус. ун-та* 611, 643. 1982, 1983.

1991 óta a tanszéknek L. I. Szuvizsenko a vezetője, akit a 20. századi magyar irodalom kérdései foglalkoztatnak (József Attila, Móricz Zsigmond, Nagy Lajos művészete, a kortárs irodalom, a fordítás nehézségei stb.).⁵

Az ötvenes évek elején jelentősen megváltozott a tanszéken végzett munka jellege – előtérbe került a finn nyelv és irodalom, valamint a magyar nyelv és irodalom szakembereinek képzése, diákjaink pedig nemcsak finnugor nyelveket beszélők voltak, mint korábban, hanem rajtuk kívül más népek képviselői is. Új tantervek és oktatási programok kidolgozása, a magyar és finn nyelv tanítási metodikájának tökéletesítése, képzett oktatói kollektíva létrehozása – többek között ezek voltak azok a feladatok, amelyeket Dubrovina tanszékvezetősége alatt alapvetően sikerült megoldanunk.

A tanszék érdekéért kell megemlíteni, hogy az utóbbi évtizedben sok végzősünk a finnugor nyelvek és irodalmak tehetséges fiatal kutatóinak soraiba lépett, pl. N. N. Kolpakova (magyar nyelv), K. Labanauskasz (szamojéd nyelvek), O. Bus (balti-finn-litván nyelvi kapcsolatok), Je. Ajbabina (komi nyelv), V. Szereda (magyar irodalom), P. Mikusev (komi nyelv), Je. L. Adel (karjalai nyelv), I. A. Jevtyihejeva (finn nyelv) stb.

Miképpen tanszékünk a huszas, harmincas években segítséget nyújtott az oroszországi finnugor nemzetiségi központok létrehozásában és fejlesztésében, ugyanúgy a magyarországi tanszékek is aktívan támogatták a magyar nyelv oktatásának megszervezését. Hálával

- (8) Сложноподчиненные предложения с придаточным в финском языке. *Вопросы финно-угорской филологии*. Вып. 4. Ленинград 1984;
- (9) Сложноподчиненные придаточные меры и степени в финском языке. *Läänemere-soomelastest neenetsiteni*. Tallinn 1985;
- (10) Сопоставительные сложные предложения в финском языке. *Вопросы финно-угорской филологии*. Вып. 5. Ленинград 1990;
- (11) Некоторые черты исконного родства в синтаксисе прибалтийско-финских и пермских языков / м-овый инфинитив. *Матер. VI Междунар. Конгресса финно-угроведов*. Т. 2. Москва 1990 (в соавторстве с В. М. Линдыковой).

⁵ L. I. Szuvizsenko munkái közül a következőket emeljük ki:

- (1) József Attila költészete a Szovjetunióban/ / *Filológiai Közlöny*, Budapest 1967, 3–4. sz.;
- (2) Переводы произведений Атилы Йожефа на русский язык. *Вопросы филологии*, I. изд. ЛГУ, 1951;
- (3) Семь веков венгерской литературы. *Вопросы литературы*, 1974, № 12;
- (4) Medveének. A keleti finnugor népek irodalmának kistükre. *Szovjet Irodalom*, 1979, № 2;
- (5) Сучасная венгерская паэзія. *Неман*, 1975, № 5;
- (6) „Единственная задача писателя – писать правду...” (Лайош Надь в публикациях последних лет). *Вопросы литературы*, 1983, № 10;
- (7) Любовная лирика в раннем творчестве Атилы Йожефа. *Вопросы финно-угорской филологии*, Вып. 4, 1984;
- (8) Жигмонд Мориц и его время. Ленинград, Изд. ЛГУ. 1988;
- (9) H. G. WELLS „William Clissold világa” című regényének fogadtatása Magyarországon. *Régi és új peregrináció. Magyarok külföldön, külföldiek Magyarországon*. 1–3. kk. Budapest–Szeged 1993. I. k.;
- (10) Штрихи к портрету джентри в венгерской литературе. *Вопросы финно-угорской филологии*, Вып. 6, СПбГУ. 1997.

emlékezünk Bereczki Gábor, Erdődi József, Szabó László, Domokos Péter, Jakócs Dániel, Kovács András, Bogár Edit oktatókra és a többiekre. A magyar lektorok túlnyomó többségben nemcsak az anyanyelvüket tanították és a diákok tudományos tevékenységét irányították, hanem maguk is tudományos kutatómunkát végeztek.

Például Bereczki Gábor, aki a Mari Köztársaságba tett néhány útjának köszönhetően igen gazdag anyagot tudott gyűjteni, melynek aprólékos munkával történő feldolgozása, a mari nyelv szavainak a komival, udmurttal és mordvinnal való egybevetése után 1957-ben Leningrádban megvédte disszertációját, mely a *Finnugor elemek a mari nyelv lexikájában* címet viselte (tudományos vezető: A. I. Popov). Bereczki Gábor az összes olyan mari szót elemzés alá vetette, amelynek akár csak egy rokon nyelvben is található megfelelője. Munkája során használta mind a 18–19. századi kéziratos mari szótárakat, mind a forradalom után kiadott szótárakat. A kutató a szóanyagot 26 kategóriába sorolta: az emberi test részei, a rokonság terminológiája, természeti objektumok stb., ami lehetővé tette számára, hogy fontos következtetéseket vonjon le a kulturális fejlődés sajátosságairól, a mari nép elődeinek ősi lakóterületeiről és más kérdésekről. Mindeközben a szerző a disszertáció témájába vágó összes – majdnem száz év alatt magyarul, oroszul, finnül és németül megjelent – szakirodalmat feldolgozta.

Bereczki Gábor példája más kutatót is munkára ösztönzött – Szabó Lászlót, aki 1964-ben a Leningrádi Állami Egyetem bölcsészettudományi karán megvédte *A vót nyelv szintaxisának vázlatja* című disszertációját, melyet Dubrovina tudományos irányításával készített. A témaválasztásra befolyással volt az a körülmény, hogy a disszertáció megírásának pillanatáig a vót nyelvet – amely kétségtávol igen fontos a balti-finn nyelvek, sőt néhány tudós szerint a többi finnugor nyelv kutatásában is – viszonylag keveset tanulmányozták, a vót nyelv szintaxisa nem készült el, az erről szóló cikkek is szórványosak. Munkájában Szabó László a hozzáférhető szöveggyűjteményekre, P. Ariste kéziratos anyagára, valamint azokra a szövegekre támaszkodott, amelyeket saját kezűleg jegyzett le Leningrádban, és 1963-ban Magyarországon publikált. A disszertációban a szerző tíz, a leningrádi körzetben található falu lakosainak beszédét elemezte, azok lexikai és szintaktikai sajátosságait vizsgálva. Bár Szabó László alapvetően a leíró kutatási módszerrel dolgozik, az öt fejezet egyikeben sem mulasztja el az alkalmat, hogy egyes jelenségekre a történeti elv segítségével adjon magyarázatot, nemritkán az ősi vót énekekhez fordulva, amelyeket még a múlt században jegyeztek le.

Eredményesek voltak más magyar kollégáink erőfeszítései is, akik sikeresen hangolták össze a tudományos kutatómunkát az oktatással. Leningrádban végzett alkotómunkájuk történetében sok az érdekes momentum, de van egy epizód, amely méltó arra, hogy legendává váljon, mivel ékes példája a cöltdatosságnak és kitartásnak.

Öt évig dolgozott tanszékünkön Domokos Péter, kinek tevékenysége az aranyásók vagy a kódexeket másoló szerzetesek olthatatlan makacosságához hasonlítható. Mivel azt a célt tűzte ki maga elé, hogy bemutassa a magyar olvasóknak az oroszországi finnugor népek irodalmát, órái után felkutatta, gondosan kiválogatta és – a másolás technikai lehetőségeinek hiányában – kézzel írta le az eredeti szövegeket. Csak a *Medvéének* című antológia kiadásához az anyaggyűjtésen kívül megbízható fordítókat kellett találni, az összes bemutatott irodalomról rövid áttekintést adni, illusztrációs anyagot összeszedni stb. Ezzel a Leningrádban végzett, valóban titáni munkával Domokos Péter lerakta az alapjait további, az udmurt irodalommal illetve más uráli népek irodalmával foglalkozó tudományos kutatásainak, valamint számos, a finnugorokról szóló eredeti munkájának.

Összegzésként elmondhatjuk, hogy a leningrádi egyetemen végzett oktatói tevékenységük idején Bereczki Gábor, Szabó László és Domokos Péter olyan újító jellegű tudományos kutatásokat készítettek elő, amelyek új távlatokat nyitottak a finnugor nyelvek és irodalmak tanulmányozásában.

Végezetül – jókívánság gyanánt – a következőket jegyeznénk meg. Reméljük – és erre az ünnepelt tudományos eredményei jogosítanak fel bennünket – hogy a tanszék munkatársai a jövőben nemcsak az oktatási folyamat tökéletesítésével, a szükséges tankönyvek kiadásával fognak foglalkozni, hanem arra is gondjuk lesz, hogy bővítsék tudományos kapcsolataikat a Magyarországon kívüli finnugor központokkal, velük közösen tanulmányozzák az aktuális problémákat. Sok sikert kívánunk a tanszék összes oktatójának.

(Segesdi Mónika fordítása)